

ВЕЗА ИЗМЕЂУ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА, ЕКОПЕДАГОГИЈЕ И ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА

Сажетак: У овом раду аутор анализира концепте одрживог развоја, екопедагогије и инклузивног образовања из перспективе инклузивног друштва где би сви чланови друштва требало да имају једнаке могућности учешћа у образовном систему, као и у друштву уопште. Односно, аутор креће од претпоставке да образовање представља кључну полугу и темељ одрживог развоја. Сходно томе, у првом делу рада, разматра се међузависност и међусобна повезаност одрживог развоја и инклузивног образовања, те се истичу главне премисе истих. Даље, аутор дискутује о екопедагогији као новој еко-социјалној перспективи која има за циљ развој колективних потенцијала људи и јачање социјалне правде, узимајући у виду еколошку перспективу. У овом делу текста, аутор излаже и анализира и главне принципе екопедагогије и доводи их у везу са одрживим развојем и инклузивним образовањем. На крају рада, аутор оставља простор за дискусију о вези између горепоменута три концепта, те истиче да сва три концепта подразумевају критичко, холистичко и системско разумевање света, наглашавајући социјалну и еколошку правду.

Кључне речи: Одрживи развој, екопедагогија, инклузивно образовање

Увод

Потребна је фундаментална промена у начину размишљања о улози образовања у глобалном развоју јер оно има каталитички утицај на благостање појединца и будућност наше планете. Сада више него икад, образовање има одговорност да буде спремно за изазове и аспирације 21. века и да подстиче праве вредности и вештине које ће довести до одрживог и инклузивног раста и мирног живљења заједно (UNESCO, 2017: 6).

Образовање, односно преношење, стицање и/или прилагођавање информација, знања, вештина и вредности представља кључну полугу одрживог развоја. Наиме, одрживи развој заснива се на визији инклузивних друштава у којима сви грађани имају једнаке могућности приступа ефикасном образовном систему. Постоји бројна литература (нпр. Vladimirova and Le Blanc, UNESCO,

* jovana.skoric@ff.uns.ac.rs

2017) где је утврђено да је образовање важан катализатор за постизање свих развојних циљева. Односно, образовање има (позитивне) ефекте на здравље, смањење сиромаштва, уклањање глади, родну равноправности итд. Поред тога, образовање има важну функцију у социјализацији, формирању одговорног грађанства и промовисању друштвене партиципације (UNESCO, 2012). Тренутни контекст глобалног развоја карактерише растуће неједнакости које су примећене у многим земљама, растући број незапослених, све већи број сиромашних, еколошка загађења и сл. што представља факторе који поткопавају социјалну кохезију и социјалну правду. Наиме, поменути проблеми захтевају размишљање и испитивање односа између човека и животне средине. Из тог разлога, овај рад сугерише промене на различитим новоима, односно у политикама и праксама, како би друштво било ефикасније и социјално праведније. Односно, истиче везу између одрживог развоја, екопедагогије и одрживог развоја зарад одговорног грађанства и разумевања сложених социо-еколошких веза.

Одрживи развој и инклузивно образовање

Свеукупни развој човечанства током последњих деценија довео је до све неповољнијих климатских промена и природних катастрофа, што често има за последицу и политичке и друштвено-економске нестабилности. Концепт одрживог развоја као полазне тачке за (евентуално) решавање горепомнутих глобалних проблема представља развој како локалних заједница, тако и државе, региона и читаве планете, али на начин који не сме да угрози опстанак будућих генерација. Сам концепт је дошао до изражаја у тзв. Брундленд Извештају (Brundtland Report) и урамљен је у оквирима неокласичне економије и у том контексту представља компромис између економског раста и потребе за заштитом животне средине (United Nations, 1987). Концепт одрживог развоја је релативно млад, а његове дефиниције усмерене су на промене понашања које имају за циљ рационалније и ефикасније управљање ресурсима који ће омогућити мањи притисак на животну средину. Сходно томе, такво одговорно понашање ће осигурати дугорочну експлоатацију ресурса (види и Шкорић, 2017). Или другим речима, суштина овог концепта подразумева равнотежу између три стуба одрживости: одрживости животне средине (квалитет животне средине), социјалну одрживост (поштовање људских права и једнакост, очување културног идентитета, поштовање људског диверзитета) и економску одрживост (друштвени и људски капитал и животни стандард) (Klarin, 2018). Одрживи развој постиже се равнотежом између ових стубова, што није нимало лак задатак. Имајући то на уму, у наставку текста покушаће да се прикаже и анализира веза између одрживог развоја и инклузивног образовања као важног фактора у постизању социјалне правде, демократије и друштва које поштује принципе одрживог развоја.

Земље чланице УН 2015. године усвајају низ циљева одрживог развоја унутар Миленијумских развојних циљева и наводе образовање као самостални циљ. Препознавање међузависности, компромиса и синергија између различитих циљева образовања и одрживог развоја препознато је као важно питање за читав социјални развој. Четврти циљ одрживог развоја (у Агенди о

одрживом развоју) изјављује да би до 2030. године свет требало да “осигура инклузивно и квалитетно образовање за све и да промовише доживотно учење” (Rambla and Langthaler, 2016). У том смислу, образовање може да доведе до фундаменталних промена у начину размишљања, деловању и вршењу одговорности према другима (Nevin, 2008). Према УНЕСЦО, образовање представља кључну полугу инклузивног и одрживог развоја. Оно се заснива на визији инклузивног друштва у коме сви грађани имају једнаку могућност и једнак приступ образовању. И као такво, образовање јесте од суштинског значаја за развој појединца, као и за развој њихових породица и заједница којима припадају (UNESCO, 2012).

Генерално, образовање представља централну тему у различитим глобалним дебатама које се тичу промовисања промена и понашања, као и начина живота у циљу постизања одрживог развоја. С обзиром на то, веза између образовања, инклузивног друштва и одрживог развоја јесте интринзично повезана. Основни принципи ових концепата теже да повежу образовање са ширим низом питања, као и да прате нове инструменте за усклађивање образовног развоја и решавања питања социјалне неједнакости (Rambla and Langthaler, 2016). У том смислу, образовање се посматра као алат за промовисање правде и једнакости, али и има значајну улогу и у обликовању вредности будућих генерација, преусмеравању будућих преференција у вези са различитим питањима и (Vladimirova and Le Blanc, 2015). Поред тога, оно може да преобликује људске системе вредности тако да они буду у могућности да подрже и унапреде принципе одрживог развоја. образовање омогућава људима да разумеју демократију и промовише толеранцију и поверење. У вези са тим, УНЕСЦО примећује да је образовање често фрагментирано и да није у могућности да допринесе одрживом друштву и одрживом развоју. С обзиром на то, веза између образовања и одрживог развоја треба даље истраживати и трансформисати постојеће образовне програме у више инклузивне и одрживије и (UNESCO, 2017). Другим речима, потребно је инкорпорирати вредности еколошке, економске, друштвене и културне одрживости у школске објекте. На Слици 2. су приказани елементи одрживог развоја у школи.

Слика 2. Елементи одрживог развоја у школи (модификовано из Laininen, Manninen and Tehnunen, 2006: 10)

Слично томе, УНЕСЦО у једном од својих извештаја истиче и да “образовање може и мора допринети новој визији одрживог глобалног развоја” (UNESCO, 2017: 7). Односно, образовање треба да омогући развијање компетенција које појединцима омогућавају размишљање о сопственим акцијама, узимајући у обзир њихове садашње и будуће друштвене, културне, економске и еколошке утицаје. У контексту одрживог развоја важан део образовања представља и глобална компетенција коју ОЕЦД дефинише као [с]пособност да се критички анализирају глобална и интеркултурна питања из мултифункционалне перспективе како би се разумело како разлике утичу на перцепцију, предрасуде и идеје о себи и другима, као и ангажовање у отвореним, адекватним и ефикасним интеракцијама са другима из различитих средина на основу заједничког поштовања људског достојанства (UNESCO, 2017: 56 према OECD, 2016: 4).

С обзиром на то, могло би се рећи да образовање представља темељ одрживог развоја. Свако дете би требало да има могућност да иде у школу како би стекло знање и вештине које су потребне за здрав и продуктиван живот, за вођење бриге о себи и својој породици, за економски раст и напредак, итд. На националном нивоу, држави је потребна радна снага са вештинама и компетенцијама које би омогућиле запослење, иновације, економски раст и социјални развој. Такође, инклузивно образовање омогућава људима да врше информисане процене о питањима које се тичу њих самих, али и да се активније и конструктивније ангажују на локалном и националном нивоу. Што на крају може да имплицира тезу да инклузивно образовање ојачава партиципативно и репрезентативно доношење одлука (Global Education First Initiatives, 2014). Поред тога, многи извештаји (нпр. UNESCO, 2017) наглашавају да образовање утиче и на здравље људи што одражава заједничко схватање да је образовање снажна полуга и за побољшање здравља људи (образовани људи су боље информисани о болестима, предузимају чешће превентивне мере, раније препознају знаке болести и сл.).

Декада образовања за одрживи развој, која је започела 2005. године експлицитно је имала намеру да свако људско биће буде упознато са знањем, вештинама, ставовима и вредностима које су неопходне за обликовање одрживе будућности и стварање одрживог света (Nevin, 2008). У контексту тога, потребан је интердисциплинарни и холистички приступ који обухвата:

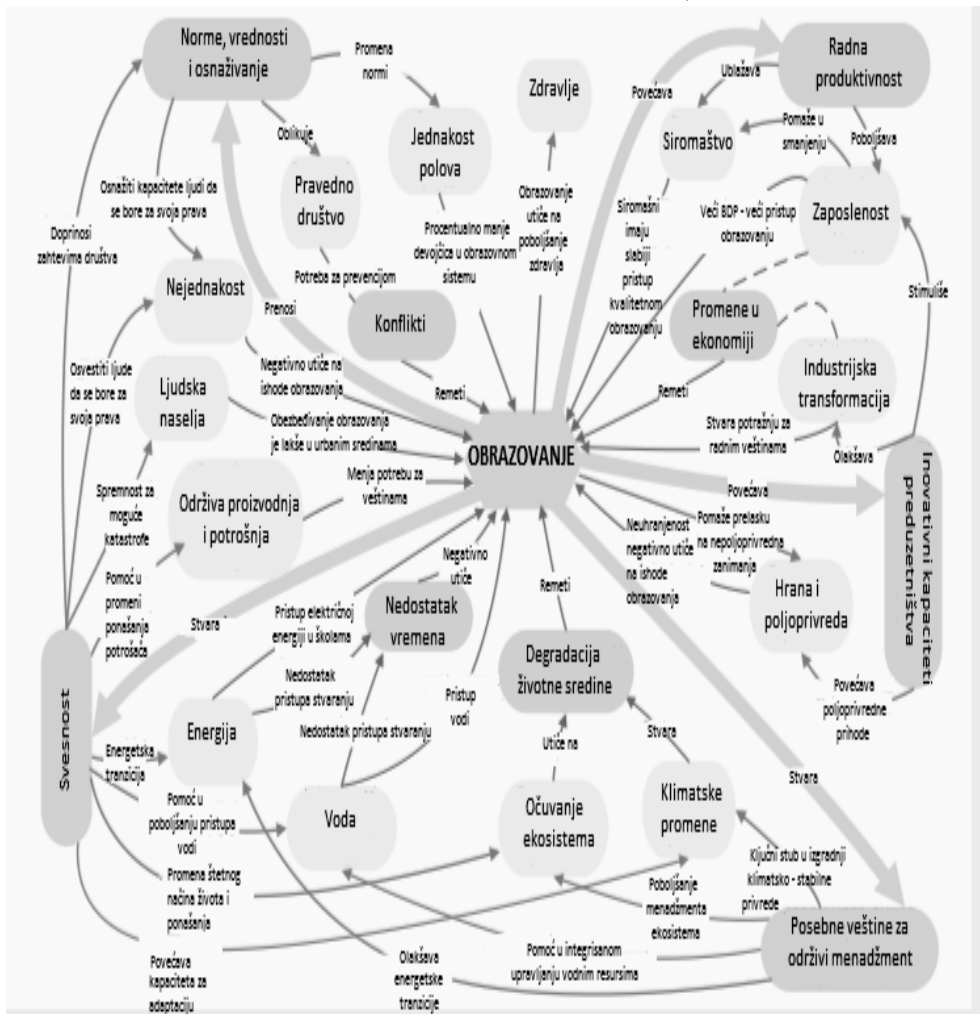
- 1) промовисање критичког размишљања у изазовима која се тичу одрживог развоја,
- 2) партиципација ученика у одлучивању о дизајну и садржају образовних програма,
- 3) мапирање локалних и глобалних питања у вези са одрживим развојем,
- 4) иновативни развој нових и креативних решења за уобичајене проблеме,
- 5) поглед у будућности – тенденција ка томе да садржај има дугорочну перспективу (које укључује краткорочно, средњерочно и дугорочно планирање) (Nevin, 2008).

Примарни фокус када су у питању образовање и одрживи развој јесте смањење сиромаштва, унапређење социјалне правде и побољшање квалитета живота људи (Nevin, 2008). Одрживи развој се у овом контексту односи и на међузависност и међусобну повезаност људи како у глобалној тако и у локалној перспективи. Поред тога, образовање је двосмерно повезано и са другим

циљевима одрживог развоја. На пример, одрживи развој захтева и минималне социјалне услове и када је у питању здравство, социјалне услуге, економска једнакост и сл. Што даље значи да значајни недостаци у било којој од поменутих области смањују и потенцијал за образовање. Друго, образовање ствара свест и специјализоване вештине које подстичу одрживо управљање (природним) ресурсима, те је разумно дизајнирати програме који покрећу позитивне везе између образовања и одрживог управљања (Rambla and Langthaler, 2016). Коначно, проширење система образовања и инклузивнији програми су неопходни за раст и развој заједница, односно за пут ка социјалном развоју. Другим речима, слаби образовни услови прете да наруше социјални, али и одрживи развој.

На Слици 3. илустративно је приказана интринзична и повратна повезаност образовања са различитим циљевима и сегментима одрживог развоја.

Слика 3. Веза између образовања и одрживог развоја (модификовано из Vladimirova and Le Blanc, 2015: 23)

Анализирајући Сliku 2. може да се примети да постоји значајна корелација између образовања и главних циљева одрживог развоја. Жута кружна поља означавају циљеве одрживог развоја. Зелена поља указују на критичне канале кроз које образовање утиче на друге области које су значајне за одрживи развој. Док наранцаста поља указују на канале кроз којих друге области које су значајне за одрживи развој утичу на образовање. Такође може да се примети да однос између образовања и развоја није линеаран (како се он често посматра), те би требало размотрити ове везе и (ко)релације и укључити их у ширу перспективу система образовања. Наиме, стварна јавна (и друга) улагања у социјалну инфраструктуру, као што је образовање, сматра се предусловом за ефикасни одрживи развој (Vladimirova and Le Blanc, 2015).

Наиме, да би се приступило процавању одрживости потребно је приступити органски, холистички и еколошки, како би се проблеми сместили у што шири контекст и како би били препознати и проучавани на што адекватнији начин. Такође, битно је напоменути да се одрживи развој догађа и кроз пројекте и улагања, а да би се омогућило покретање и одржање овог развојног циклуса - заједнице би требало да осмисле властити развој, утврде стратегију и циљеве, а при том, локални приоритети би требало да су уклађени са утврђеном политиком и стратешким смерницама. У овом контексту значајно је истаћи и улогу организација цивилног друштва које кроз широк спектар активности, укључујући истраживања, заступања, обуку, освешћивање, умрежавање и сл. утичу на образовне трендове који могу да допринесу одрживом развоју.

Екопедагогија као нова еко-социјална перспектива?

“Екопедагогија је нова врста научног истраживања како најбоље можемо да произведемо праведнију, више еколошку, мирнију и одрживу цивилизацију”

(Gadotti, 2010 :14)

Екопедагогија је одговор на планетарну кризу окружења. Наиме, главна начела неолиберализма, дерегулације, глобализације, приватизације, комодификације, маркетизације итд. резултирали су неумољивом експанзијом капитализма и доминацијом над свим аспектима људског живота (Kahn, 2008). Екопедагогија (првобитно названа педагогија одрживог развоја) произилази из стварних проблема, односно из контрадикција и животних перспектива. Настаје као вишедимензионални пројекат чији се корени могу наћи на Другом светском Самиту у Рио Де Жанеиру у Бразилу 1992. године. На овом Самиту интелектуалци су дали системске изјаве о међусобној вези између човечанства и Земље, покушавајући да формулишу мисију за универзално образовање које ће интегрисати еколошку етику (види и Grigorov & Fleuri, 2012). Почетак исте може се пратити и у делима Паула Фреиреа “Педагогија потчињених” (1968), следећи његове мисли, мисија екопедагогије јесте развој колективних потенцијала људи и јачање социјалне правде широм света, али узимајући у обзир еколошку перспективу. Или другим речима, она представља социо-еколошку тео-

рију и праксу деловања људи која је у сталном процесу изградње. Екопедагогија настоји интерполирати фреиреовске циљеве хуманизације и социјалне правде с еколошком политиком која се радикално противи глобализацији неолиберализма и империјализма.

Потребно је нагласити да теоријски оквири у екопедагогији нису усредсређени само на различите академске сврхе, већ се уместо тога могу посматрати као оруђе које ће истраживачима и практичарима омогућити да боље разумеју социо-еколошку проблематику из различитих перспектива (Omiyefa, 2015). Екопедагози се залажу за интегративни приступ учењу и недвосмислено заговара немогућност одвајања друштвене средине и окружења. Наиме, екопедагогија се бави ре-конструисањем праксе што значи да је усмерена на образовне праксе које су засноване на одрживости. Ова парадигма подразумева реконцептуализацију школе и њених функција са визијама одрживе заједнице. Интегрисање принципа екопедагогије у школе укључује структурне промене и трансформације у свим аспектима курикулума – образовне визије, садржај, методологију, школску организацију и културу (Norat, Herreria & Rodriguez, 2016). Већина образовних система промовише неодрживе образовне праксе, те је потребно преоријентисати их на искуствено и партиципативно социјално учење (Gadotti, 2010). Ова трансформација би требало да интегрише локалну привреду (одрживу потрошњу), енергетску ефикасност (зелене технологије, обновљиве ресурсе, одговорну потрошњу), људске интеракције (људска права, заједнички принципи, односи моћи) и биодиверзитет (еколошке интеракције). Сви горепоменути елементи би требало да буду систематизовани у знаје и у нове навике одрживог живљења.

Дефинисање екопедагогије није лак задатак из разлога што постоје многи синоними, попут критичке педагогије, екокритичности, еколошка писменост, еколшко образовање, одрживо образовање итд. Гадоти (Gadotti) дефинише екопедагогију као педагогију која превазилази антропоцентризам традиционалне педагогије и за своју основу успоставља интринзичну везу између људи и природе (Gadotti, 2010). Односно, образовање јесте једини начин да спречимо будуће генерације да праве исте грешке као и данашње друштво. Екопедагогија је педагогија усредсређена на живот; укључује људе, културе, поштовање идентитета и људског диверзитета. Као облик критичке теорије образовања, екопедагогија делује на мета нивоу нудећи дијалектичке критике образовања које у себи не инкорпорира основне еколошке перспективе и главна начела одрживог развоја. Она представља педагошки, друштвени, политички покрет и курикуларни приступ, те се може назвати и новом педагогијом права која уједињује људска права са правима Земље покушавајући да одговори на неколико питања:

- На који начин ми као грађани можемо да учествујемо у креирању света који желимо, уместо да посматрамо оне који профитирају од експлоатације стварајући свет уместо нас?
- На који начин образовање може да подстакне људе да се суоче са изазовима који су око нас?
- Која је врста образовања данас релевантна, имајући у виду глобализацију и еколошку кризу? (Action, 2011).

Оно што можемо да приметимо, јесте да екопедагогија није још једна педагогија међу многим другим педагогијама. Нема само значење алтернативног глобалног пројекта који се бави очувањем природе (природна екологија) и утицаја који људска друштва имају на природно окружење (социјална екологија), него и као нови модел одрживе цивилизације са еколошког становништва (интегрална екологологија), што подразумева промене на економским, социјалним и културним структурама. Дакле, повезана је са утопијским пројектом – за промену тренутних људских, социо-културних и еколошких односа (Antunes & Gadotti, 2006: 136). Сходно томе, она је заснована на популарном образовању у оквиру ког се дели моћ, партиципативни дијалог и реципроцитет. Екопедагогија подстиче људе да развију способност осећаја, интуиције, замишљања, стварања, повезивања и изражавања себе. На овај начин, ми у ствари прелазимо од објекта ка субјекту, прелазимо на партиципацију у стварању света каквог желимо (Misiaszek, 2015). Shodno tome, Grigorov (Grigorov & Fleuri, 2012) истиче следеће принципе екопедагогије:

Социјална, еколошка и климатска правда – усредсређивање на ствари које су у тренутној неправди највише погођене;

популарно образовање – екопедагогија је продужетак рада Паула Фреиреа – подела моћи, партиципативни дијалог итд.;

активизам - питање социјалне и економске правде, демократије и еколошког интегритета међусобно су зависна;

планетарно грађанство – наша стварност постаје глобализована;

уметност и образовање – екопедагогија подстиче људе да осећају, интуинирају, замишљају, ствари и изражавају себе;

нега – небрига и нетолеранција према људима и према планети, допринела је тренутној еколошкој кризи.

Екопедагогија је антираститичка, антисексистичка и против је угњетавања по било којој основи. Насупрот томе, она покушава да разуме начине на које различити облици угњетавања коегзистирају. Поред тога, иста препознаје потребу за друштвеном и економском трансформацијом, јер нема дилеме да је одрживост у сукобу са тренутним политичким, економским и културним статус-ом quo. Наиме, она има тенденцију да се бави разноликошћу и да одговори на исту кроз повећање учешћа у учењу, култури и заједници, борећи се против социјалног искључивања (из система образовања) (Omiyefa, 2015). У том смислу видимо јасну везу екопедагогије са тежњама инклузивног образовања. Односно, у оба случаја постоји потреба да се смањи социјално укључивање; да сви имају једнаке шансе за све нивое образовања без обзира на расу, пол, етничку припадност и сл. Задатак екопедагога је да се супротстави репродуктивним моделима образовања и да испита образовне праксе. Екопедагогија и (инклузивно) образовање имају за циљ да обуче појединце и групе како би исти у потпуности учествовали у друштву (види и Misiaszek, 2015).

Простори за учење из перспективе екопедагогије требало би да буду демократски у смислу да наставници и ученици заједно раде на развоју заједничког значења проблема социо-еколошке средине. Овај модел у супротности је са тзв. Фреиревским банкарским моделом образовања у којем студенти реп-

родукују знање кроз наставникова размишљања (Freire, 1981). У екопедагошким просторима ученици се не третирају као празан лист хартије, њихово мишљење се поштује и дијалог је централни. Наиме, сврха школа требало би да буде критичка свест која открива структуралне неједнакости и отвара могућност за критичко проматрање и решавање различитих проблема у локалној заједници (Freire, 1998). Које су још вештине које би требало образовни систем да понуди?

Како изгледа образовање које би могло да подстакне људе да се суоче са оним што се дешава? Да преузму одговорност за себе и да раде на резилијентним заједницама? Ово су нека од питања које поставља педагогија и покушава да одговори на иста. Поред горепоменуте критичке свести, важно је научити људе како да иновативно размишљају, функционишу под притиском, буду спремни на ризик, поседују интелектуалну флексибилност, имају самопоуздање за рад када нема “правих” одговора, да разумеју везу између друштвеног, еколошког и економског благостања итд. (види и Burton, 2019). Или другачије речено, екопадогигја у ствари има за циљ да деци и ученицима свих узраста пружи знање како се носити са најозбиљнијим савременим и будућим проблемима међу којима су уништавање природе – ваздуха, воде, хране, шума, животињског и биљног света, климатске промене, технолошке зависности, ратови итд. Наиме, досадашње образовање није успело да реши ове комплексне проблеме, док екопедагогија покушава да попуни јаз у постојећим образовним системима јер се детаљније бави алармантним проблемима.

Закључна разматрања и будући изазови

Образовање је пресудно за промовисање одрживог развоја и побољшање капацитета људи да се баве проблемима животне средине и развоја... Кључно је за постизање еколошке и етичке свести, вредности и ставова, вештина и понашања у складу са одрживим развојем и за ефикасно учешће јавности у одлучивању

(United Nations Conference on Environment and Development, 1992: 2)

Одрживост јесте способност издржавања. Хенри (Henry) тврди да је боље да екопедагогију схватимо као процес, односно стални пројекат, уместо фиксног скупа референци (Henry, 2009). Односно, нама нису потребне само нове информације, него да те информације трансформишемо у одрживи модел. Сходно томе, могли би да закључимо да из горенаведеног произилази неколико изазова, односно питања; на који начин можемо да повежемо одрживи развој, инклузивно образовање и екопедагогију? Наиме, сва три концепта подразумевају самопреиспитивање онога што би могло да се трансформише. Поред тога, промена подразумева акционе планове и стратегије што захтева сарадњу свих чланова да промишљају, анализирају, идентификују потребе у (образовној) заједници. Интеграција горенаведеног има за импликацију да се негују принципи одрживог развоја кроз рефлексију сопствених пракси, дијалог, колективну акцију и интеракције које стварају трансформације. „...Оно подразумева

отварање школског система у заједници у најстојању да се подстакне контекстуализовано образовно искуство и повезаност за животном заједницом, све што је неопходно у процесу трансформативног учења (Norat, Herreria & Rodriguez, 2006:181)“.

Сврха екопедагогије јесте трансформација културне перцепције, односно нова перцепција би требало да подразумева еколошку и солидарну свест према одрживим акцијама. У том смислу наглашен је осећај јединства, међусобне повезаности и припадности животnoj средини, а подразумева се и отвореност и спремност образовних заједница на промену. Слично томе, инклузивно образовање укључује основне премисе екопедагогије у настојању да се школски системи прилагоде и особама које су из различитих разлога искључени из истих. Односно, ови концепти негују критички приступ подучавању и учењу који повезује еколошке и друштвене проблеме. Екопедагози и заговорници инклузивног образовања наглашавају трансформативне аспекте као и глобалну и холистичку укљученост свих појединаца и друштва, као и природног света. Наиме, истраживаћи који се баве екопедагогијом настоје да открију на који начин дебаланс у односу моћи помаже у одржавању или чак појачавању угњетавања друштвене и природне средине. Уколико то имамо у виду, и екопедагогија и инклузивно образовање подстичу критичко и системско комплексно разумевање света, а оријентисано је на солидарност са животном заједницом и на холистички развој човека. Предност даје афективним, естетским, креативним и етичким димензијама који су подцењени у традиционалним друштвима. Овај развој личних димензија, могао би да подстакне развој емоционалних, социјалних и еколошких интелигенција које су неопходне за изградњу новог одрживог друштва (Norat, Herreria & Rodriguez, 2006). Кан (Kahn, 2008) напомиње да екопедагогију не би требало да сводимо на теорију или праксу коју је створио одређени скуп појединаца, насупрот томе, покрет екопедагогије најбоље је схватити као лабаво повезану светску асоцијацију критичких просветних радника, теоретичара, невладиних и владиних организација, активиста као и забринутих грађана који су укључени у стални дијалог и политичку акцију која покушава развити екопедагошку праксу у складу са начелима природе и одрживог развоја.

На крају, екопедагогија и пројекат инклузивног образовања имају могућност да створи наставне планове и програме који су компатибилни циљевима одрживог развоја. Односно, у могућности су да допринесу поштовању према околини, појединцима, заједници и Земљи које данашњем друштву недостаје. Нова одржива цивилизација претендује нову културу, нови културни темељ организован око новог морала. Уколико желимо озбиљно да променимо свет, морамо се едуковати за нови морал.

Литература:

1. Action (2011). *Ecopedagogy*. Dostupno na: <http://action.ran.org/index.php/>. Pristupljeno: 3.03.2020.
2. Burton, W. (2019). *Ecopedagogy, The Earth Charter, and Manitoba Curriculum, a Critical Content Analysis*. Dostupno na: https://mspace.lib.umanitoba.ca/bitstream/handle/1993/33780/Burton%20-%20Ecopedagogy%2C%20The%20Earth%20Charter%20and%20Manitoba%20Curriculum_%20%20A%20Critical%20Content%20Analysis.pdf?sequence=4&isAllowed=y. Pristupljeno: 22.2.2020.
3. Freire, P. (1981). *Education for Critical Consciousness*, London, Bloomsbury.
4. Freire, P. (1998). *Teachers as Cultural Workers: Letters to Those who Dare Teach*. Boulder: Westview Press.
5. Gadotti, M. (2010). Reorienting Education Practices towards Sustainability. *Journal of Education for Sustainable Development* 4(2): 203-221.
6. Global Education First Initiative (2014). *Sustainable Development Begins with Education. How education can contribute to the Proposed post – 2015 goals*. Dostupno na <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002305/230508e.pdf>. Pristupljeno: 26.01.2020.
7. Grigorov, S. K. & R. M. Fleuri (2012). Ecopedagogy: Educating for a New Eco-Social Intercultural Perspective. *Visao Global* 15 (2): 433-454.
8. Henry A. G. (2009). *Commodifying Kids: The Forgotten Crisis*. Dostupno na: <http://www.truth-out.org/archive/component/k2/item/83374:commodifying-kidstheforgotten-crisis> pristupljeno: 22.1.2020.
9. Kahn, R. (2008). From Education for Sustainable Development to Ecopedagogy: Sustaining Capitalism or Sustaining Life? *Green Theory & Praxis: The Journal of Ecopedagogy* 4 (1): 1-14.
10. Klarin, T. (2018). The Concept of Sustainable Development: From its Beginning to the Contemporary Issues. *International Review of Economics & Business* 21 (1): 67-94.
11. Laininen, E., L.Manninen & R. Tenhunen (2006). *Perspectives about Sustainable Development in Schools*, Helsinki, OKKA.
12. Misiaszek, W.G. (2015). Ecopedagogy and Citizenship in the Age of Globalisation: Connections between Environmental and Global Citizenship Education to Save the Planet. *European Journal of Education* 50 (3): 280-292.
13. Nevin, E. (2008). Education and Sustainable Development. Policy and Practice: *Education for Sustainable Development* 4: 49-62.
14. Norat, M. D. L. A. V., A. F. Herreria & F. M. M. Rodriguez (2016). Ecopedagogy: A Movement between Critical Dialogue and Complexity: Proposal for a Categories System. *Journal of Education for Sustainable Development* 10 (1): 178-195.
15. Omiyefa, M. O. (2015). Exploring Ecopedagogy for the Attainment of Education for all in Nigeria. *Journal of Education and Practice* 6 (6): 40-45.
16. Rambla, X. & M. Langthaler (2016). *The SDGs and Inclusive Education for all. From Special Education to Addressing Social Inequalities*. Dostupno na: https://www.oefse.at/fileadmin/content/Downloads/Publikationen/Briefingpaper/BP14_SDGs.pdf. Pristupljeno: 23.1.2020.
17. Škorić, J. (2017). Ekološka kriza i glavne determinante održivog razvoja. *Kultura polisa* 34 (14): 253-268.
18. UNESCO (2012). *UN System Task Tema on the Post-2015 UN Development Agenda*.

19. 262. *Education and Skills for Inclusive and Sustainable Development beyond 2015*. Dostupno na: http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/Think%20Pieces/4_education.pdf. Pristupljeno: 12.09.2019.
20. UNESCO (2017). *Education for Sustainable Development Goals*. Dostupno na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002474/247444e.pdf>. Pristupljeno: 3.12.2019.
21. United Nations Conference on Environment and Development (1992). Promoting education, public awareness and training. In *Agenda 21* 221-227. Geneva: UN.
22. Vladimirova, K. & David Le Blanc (2015). *How Well are the Links between Education and Other Sustainable Development Goals Covered in UN Flagship Reports? A Contribution to the Study of the Science-Policy Interface on Education in the UN System*. Dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/2111education%20and%20sdfs.pdf>. Pristupljeno: 24.12.2019.

THE LINK BETWEEN SUSTAINABLE DEVELOPMENT, ECO-PEDAGOGY AND INCLUSIVE EDUCATION

Summary: In this paper, the author analyzes the concepts of sustainable development, ecopedagogy and inclusive education from the perspective of an inclusive society where all members of society should have equal opportunities to participate in the education system, as well as in society in general. The author starts from the assumption that education is a key lever and base of sustainable development. According that, the first part of the paper discusses about interdependence and interconnectedness of sustainable development and inclusive education, and highlights the main premises of them. In the context of this, author offers main characteristics: 1) promoting critical thinking; 2) participation of students in deciding on the design and content of educational programs; 3) mapping local and global issues related to sustainable development; 4) inovative development of new and creative solutions to common problems and 5) looking ahead – the tendency for content to have a long-term perspective.

Further, the author discusses about ecopedagogy as a new eco-social perspective that aims to develop people's collective potentials and strengthen social justice, taking into account the environmental perspective. Eco-pedaogy is, says author, a response to the planetary crisis of the environment. Namely, the main principles of neoliberalism, deregulation, globalization, privatization, commodification etc. resulted in an expansion of capitalism and domination over all aspects of human life. According that, eco-pedagogy seeks to interpolate the Freirean goals of humanization and social justice with an environmental policy that radically opposes the globalization of neoliberalism and imperialism.

In this part of paper, the authors leaves room for discussion of the connection between the three concepts mentioned above and point out that all three concepts imply a critical, holistic and systemic understanding of the world, emphasizing social and environmental justice.

Key words: Sustainable development, eco-pedagogy, inclusive education